

III. ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Правові засади використання та охорони природно-ресурсного потенціалу України в аспекті державної інноваційної й екологічної політики

В умовах сьогодення наша країна з огляду на європейський вибір і запуск інтеграційних процесів задля формування єдиного правового й безпекового простору, вирішення екологічних й енергетичних проблем взяла на себе зобов'язання створити високотехнологічне конкурентне середовище, розробити й запровадити інноваційну модель розвитку, що сприятиме економічному зростанню, забезпеченню екологічної безпеки, посиленню конкурентоспроможності та ін. Беручи це до уваги, в останніх нормативних актах окреслені і закріплені стратегічні і визначальні напрями інноваційної діяльності. Так, згідно із Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 р. № 3715-VI до них віднесені: впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії, нових технологій високотехнологічного розвитку, застосування технологій більш чистого виробництва й охорони навколишнього природного середовища

тощо¹. Легко помітити, що наведене тісно пов'язане й перетинається із забезпечення екологічної безпеки, бо основні напрями інноваційної діяльності в екологічній сфері відповідають концептуальним положенням і пріоритетам національної екологічної безпеки, підходам до сучасної еколого-правової доктрини як основи розвитку сучасної екологічної політики й законотворення.

Крім того, варто пам'ятати як те, що від ефективності функціонування господарського комплексу в цілому і певної галузі зокрема залежить сталий соціально-економічний розвиток України, так і те, що одночасно з цим матеріальні й духовні потреби населення останнім часом постійно зростають. Отже, держава має піклуватися про їх задоволення, враховуючи при цьому необхідність забезпечувати раціональне й екологічно безпечне господарювання і збалансоване використання природних ресурсів (що, звісно, орієнтоване на збереження і відтворення навколишнього природного середовища й природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва), створювати безпечні для життя й здоров'я людини умови². Саме задля цього розробляються і за потреби переглядаються стратегія і політика як галузевого, так і загальнодержавного й регіонального масштабу. До того ж береться до уваги й той факт, що протягом останніх сторіч докільля зазнавало значного антропогенного впливу, відбулося багато техногенних катастроф, а екстенсивний характер використання природних ресурсів призвів до дестабілізації екологічної ситуації в Україні, як наслідок, знизилася здатність і спроможність навколишнього природного середовища протистояти цьому. Наведене зайвий раз підтверджує те, що наша держава має переглянути доктринальні підходи й стратегічні цілі, основні вектори національної політики, бо зміцнення економічного потенціалу країни можливе лише тоді, коли виконуватимуться завдання і відбуватиметься рух у напрямках, визначених пріоритетними.

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 166.

² Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 22.10.2018).

З огляду на важливість і актуальність не лише в умовах сьогодення еколого-правові засади державної політики були в центрі уваги таких науковців, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, А. П. Гетьман, П. О. Гвоздик, М. Е. Ковальська, В. В. Костицький, М. В. Краснова, П. Ф. Кулинич, Н. Р. Малишева, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, Ю. С. Шемшученко, А. С. Шестерюк, М. В. Шульга та ін.

Вивченню засад державної інноваційної політики присвячені праці вчених – представників різних галузей права, а саме: Д. В. Задахайла, Ю. В. Атаманової, С. В. Глібка, К. Ю. Іванової, В. А. Устименка, В. І. Захарченка, Н. М. Корсікової, М. М. Меркулова, Л. І. Федулової, П. П. Микитюка, Л. А. Швайки, Н. В. Краснокутської, І. А. Сільченка, С. А. Агаркова та ін.

Не менш важливо й те, що Україна як член Ради Європи, учасник євроінтеграційного процесу має долучитися до імплементації Керівних принципів ООН у сфері бізнесу і прав людини, прийнятих у 2011 р. (далі – Керівні принципи), у яких йдеться, зокрема, про обов'язки держави забезпечувати: захист прав людини у процесі здійснення підприємницької діяльності; корпоративну відповідальність за дотримання прав людини бізнесовими компаніями; доступ до засобів правового захисту тих, чиї права були порушені в результаті дій суб'єктів підприємницької діяльності. Враховуючи те, що наша країна намагається наблизитися і досягти рівня розвинених країн, вказаний концепт зараз має бути покладений в основу державної політики України, оскільки передусім варто вживати всіх заходів для забезпечення виконання обов'язків із дотримання прав людини відповідно до Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй щодо бізнесу і прав людини й Рекомендації СМ/Рес (2016)3 Комітету Міністрів державам-членам із питань прав людини і бізнесу. Підтверджує нагальності й необхідності цього й той факт, що у всьому світі саме верховенство права є домінантою й обов'язковою умовою захисту і безперешкодної реалізації прав людини, що, у свою чергу, сприяє просуванню плюралістичної і представницької демократії. Варто зауважити, що пріоритетом державної політики України завжди було забезпечення прав людини, зокрема екологічних, у процесі

господарської діяльності, але, на жаль, державі й досі не вистачає дієвих законодавчих приписів щодо їх реалізації, охорони й захисту. Крім того, Україна залишається енергозалежною країною. Беручи до уваги це, а також те, що саме інновації, пов'язані з високотехнологічним виробництвом, екологізбалансованим використанням природно-ресурсного потенціалу, забезпеченням екологічної безпеки, вжиттям заходів із ресурсозаміщення (йдеться про перехід на відновлювальні джерела енергії), можна сміливо стверджувати, що при розробленні державної політики і стратегії, у тому числі і в екологічній сфері, не лише доречно, а й необхідно врахувати все вищесказане, оскільки це сприятиме захисту публічних інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, дозволить подолати енергетичну кризу, а це, у свою чергу, виступає необхідною передумовою сталого розвитку нашої країни. До того ж передумови існують, бо конституційні засади як екологічної, так і інноваційної політики закріплені у статтях 16 й 54 Основного Закону.

Додамо, що на тлі того, що нині вся світова спільнота стикається з численними загрозами, усе частіше лунають повідомлення про постійні катастрофи, а стан довкілля в умовах глобальної екологічної кризи, пов'язаної з вичерпанням природних ресурсів, забрудненням навколишнього середовища, недотриманням вимог екологічної безпеки при проведенні господарської діяльності, поведженні з відходами тощо, викликає стурбованість, прискорюються процеси глобалізації й інтеграції, що вимагає від нашої країни модернізації механізму правового врегулювання відносин «екологія-економіка-суспільство», забезпечення його дієвості. На наш погляд, актуальність і необхідність вирішення окресленої проблеми ні в кого не викликає сумнівів і заперечень.

Однак варто зауважити, що встановлення складових і ознак сучасної державної політики залежить від багатьох чинників, серед них менталітет нації, особливості національної економіки, державний устрій, стан навколишнього середовища тощо. Врахування цього дасть змогу створити інноваційну систему, впровадити екологічно збалансоване природокористування, забезпечити не лише екологічну без-

пеку, охорону довкілля, захист здоров'я і життя людей від негативно-го впливу господарської діяльності, а й якнайшвидший перехід до сталого розвитку економіки, що повністю відповідає приписам ст. 10 ГК України, згідно з якими економічна, екологічна, соціальна та інші види державної політики мають функціональний зв'язок, оскільки розробляються задля реалізації господарських правовідносин у сфері використання, відтворення, охорони природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Спираючись на це, можемо стверджувати, що державна екологічна й інноваційна політика – це взаємопов'язані й взаємозалежні явища, що мають правову форму. У той же час інноваційну політику доцільно розглядати як провідний напрям економічної. Як неодноразово наголошували науковці, національна інноваційна політика держави як частина економічної тісно пов'язана із процесами забезпечення економічної безпеки країни, оскільки спрямована не тільки на створення умов для стабільного розвитку, а й на віднайдення таких господарських механізмів, що здатні захищати інноваційну сферу від можливого розбалансування. Виходячи з цього вчені трактують її у вузькому й широкому сенсі: у першому випадку вона розуміється як комплекс заходів і засобів, що застосовує держава задля створення умов сталого розвитку економіки, заснованої на інноваційних підходах й орієнтованої на розробку і впровадження інноваційних продуктів і технологій, а у широкому – комплекс взаємопов'язаних правових, економічних, організаційних й інституційних засад регулювання інноваційних процесів, що максимально відповідає потребам економіки країни і закладає передумови для підвищення рівня її конкурентоспроможності й інноваційності¹.

Як бачимо, державна екологічна політика в умовах сьогодення розглядається як суверенне право незалежної країни, складова національної політики, інтегрований чинник соціально-економічного піднесення України, забезпечення сталого розвитку економіки, запровадження екологічно збалансованої системи природокористування (пам'ятаючи, що головними орієнтирами права використання природних ресурсів має

¹ Концептуальні засади правового забезпечення інноваційної політики України: монографія / Д. В. Задихайло, Г. П. Клімова, Л. С. Шевченко та ін.; за ред. Д. В. Задихайла. Харків: Право, 2014. С. 50–51.

статі збереження біологічного й ландшафтної різноманіття й відновлення екологічно забруднених територій), охорони й відтворення природних ресурсів, дотримання вимог екологічної безпеки населення й територій. Спираючись на вищенаведене, дамо визначення поняття «державна екологічна політика» (як, до речі, і будь-яка складова державної політики, у тому числі й інноваційна) – це система правових, організаційних, економічних, соціальних, ідеологічних та інших заходів держави, які вживаються задля збереження безпечного для існування живої і неживої природи довкілля, захисту життя і здоров'я населення, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорони, раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

Проте вказане – це лише один бік проблеми, адже при розробленні державної екологічної політики варто пам'ятати й про те, що національне законодавство за сучасних умов, крім іншого, слід привести у відповідність до вимог ЄС, а керівними положеннями мають стати висновки, викладені в аналітичній записці «Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики». Так, згідно з цим документом в екологічній політиці ЄС основними визнано такі принципи, як: а) субсидіарності (спільна діяльність у тих напрямках, в яких окрема країна самостійно впоратися не може, або більш ефективним буде скоординоване вирішення проблеми декількома державами, ніж на рівні однієї); б) превентивних (попереджувальних) дій; в) обережності; г) відшкодування збитку навколишньому середовищу шляхом усунення шкоди на початковому етапі її виникнення; д) екологічної орієнтованості, коли будь-яка діяльність провадиться з урахуванням потреб навколишнього середовища; ж) «забруднювач платить», дієвість якого суттєво підсилена у 2004 р. Директивою 2004/35/ЄС про цивільну відповідальність за забруднення довкілля; з) інтеграції екологічної політики у розробку і проведення усіх інших політик¹.

Крім того, у записці також відзначено, що у зв'язку з необхідністю вдосконалення й оновлення екологічної політики і з огляду на

¹ Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики: аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/840/> (дата звернення: 22.10.2018).

тенденції останніх десятиліть розширився перелік наявних засобів охорони довкілля. Паралельно з прийняттям рамкового законодавства для забезпечення високого рівня охорони довкілля Співтовариство розробило і застосовує цілу низку нових інструментів (деякі використовуються і в Україні): 1) LIFE – фінансовий інструмент екологічного захисту, його введення сприяє розвитку, впровадженню і оновленню екологічної політики й законодавства Співтовариства; 2) угоди про охорону довкілля, складовими яких є обов’язки з дотримання екологічних аспектів діяльності підприємств і використання методів заохочення до добровільного вжиття заходів із охорони довкілля; 3) екологічні мита й податки, тобто застосування державами-членами фіскальних інструментів задля підвищення ефективності екологічної політики й забезпечення їх відповідності законодавству Співтовариства; 4) програми підтримки НУО, що діють у галузі охорони довкілля; 5) Інтегрована виробнича політика (Integrated product policy): Комісія презентує стратегію укріплення й зміни спрямування екологічної політики, пов’язаної з виробництвом, із метою сприяння розвитку ринку екологічно безпечної продукції, і зрештою, стимулювання громадського обговорення певних питань; 6) Європейське агентство з питань довкілля (завдяки створенню якого особи, відповідальні за прийняття політичних рішень, а також громадськість мають змогу отримати надійну та достовірну інформацію про стан довкілля); 7) екомаркування продукції (мета – рекламування продукції зі зменшеним, порівняно з іншими продуктами тієї самої групи, негативним впливом на довкілля); 8) Система екологічного менеджменту та екологічного аудиту Співтовариства (EMAS), яка запроваджена задля вдосконалення й підвищення ефективності екологічної діяльності європейських організацій, а також забезпечення громадськості й зацікавлених сторін відповідною інформацією; 9) оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) певних державних і приватних проєктів; 10) оцінка екологічних наслідків впровадження планів і програм, що проводиться з метою сприяння включенню екологічних аспектів на етапах їх розробки й ухвалення; 11) екологічні перевірки за мінімальними критеріями, що дозволяє досягти більшої відповід-

ності, а також однаковості в застосуванні й впровадженні законодавства Співтовариства щодо охорони довкілля шляхом надання мінімальних критеріїв організації, проведення, постконтролю й опублікування результатів екологічних перевірок в усіх державах-членах; 12) Європейський реєстр викидів і перенесення забруднюючих речовин (PRTR), завдяки веденню якого покращився доступ громадськості до інформації про стан довкілля, що, у свою чергу, дозволяє запобігти чи зменшити забруднення у довгостроковій перспективі¹.

Як видно, окремі інструменти з легкістю можуть використовуватися окремою державою, а для впровадження деяких із них необхідні спільні зусилля й узгодженість дій. Слід наголосити, що на шляху до набуття членства в ЄС й екологічної євроінтеграції Україна багато зробила. Так, кроком вперед стало прийняття Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 р. № 2059-VIII², який набрав чинності 18.12.2017 р. (далі – Закон). Цей важливий нормативно-правовий акт дає змогу регламентувати виконання зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію з ЄС, а також низки інших міжнародних зобов'язань. Зокрема, йдеться про імплементацію Директиви 2011/92/ЄС «Про оцінку наслідків деяких публічних та приватних проєктів на довкілля», Орхуської конвенції про доступ до інформації, участь громадськості у процесі ухвалення рішень і доступ до правосуддя з питань довкілля (1998), конвенції Еспо про оцінку впливу на природу у транскордонному контексті (1991) тощо.

Розглянемо як приклад екологічний податок, що є елементом економіко-правового механізму природокористування й охорони довкілля, введення якого зумовлене тим, що сучасна система екологічного оподаткування потребує реформування відповідно до вимог ЄС, оскільки її виключно фіскальна спрямованість унеможлиблює використання податків як обмежувально-стимулюючих заходів (функцій екологічного управління), не сприяє підвищенню ефективності природокористу-

¹ Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики: аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/840/> (дата звернення: 22.10.2018).

² Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2059-19> (дата звернення 22.08.2018).

вання і реалізації цього права на засадах невиснажливості, раціональності й ефективності. Крім того, в Україні досі відсутні певні групи екологічних податків, які існують в європейській системі оподаткування, як-то: «*earmarked charges*» (податки на шумове забруднення, на батарейки тощо), «*incentive charges*» (податки на пестициди, детергенти, певні види палива, транспорту) та ін. Вбачається, що його запровадження має стати стимулом інвестиційно-інноваційної діяльності.

Враховуючи наведене, впевнені, що в умовах сьогодення при перезавантаженні еколого-інноваційної політики України у сфері використання природно-ресурсного потенціалу, розробленні «дорожньої карти» одним із векторів слід визнати як суттєве оновлення сучасного економіко-правового механізму використання й охорони довкілля (що можливо, зокрема, завдяки модернізації фінансово-економічних інструментів), так і оптимізацію системи державного екологічного управління і його функцій (екологічного моніторингу, аудиту, менеджменту та ін.). Отже, в основу права користування природними ресурсами, на наш погляд, має бути покладено екологічний ефект, чого можна досягти шляхом застосування екосистемного, ринково-орієнтованого і нормативного підходів. Як зазначають науковці, за екосистемного підходу природні ресурси певної території – це єдина система, тобто природокористування (за ринково-орієнтованого підходу), у свою чергу, треба розглядати як одну із особливостей ринкового регулювання процесу використання й відтворення природних ресурсів. Звісно, у такому випадку суб'єкти господарювання у виробничій діяльності послуговуватися екологічно, біологічно, економічно і технічно обґрунтованими нормативами використання природних ресурсів, а це стає можливим завдяки нормативному підходу¹.

Вивчаючи теоретичний бік питання, вважаємо за доцільне окремо зупинитися на такій категорії, як «природно-ресурсний потенціал». Передусім, як цього вимагає науковий підхід, вкажемо, що природно-ресурсний потенціал України – це основа її економічного розвитку,

¹ Дзядикевич Ю. В., Буряк М. В., Розум Р. І., Любезна І. В., Дуда Б. П. Деякі аспекти комплексного природокористування. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 2 (11). URL: <file:///C:/Users/Anna/Downloads/1124-4456-1-PB.pdf> (дата звернення: 22.10.2018).

важливий елемент ресурсного потенціалу, складовими якого, крім іншого, є виробничий, матеріально-технічний, трудовий, фінансовий, інвестиційний, інформаційний, соціальний, ринковий, інфраструктурний та ін. Так, із загального обсягу природно-ресурсного потенціалу України, за оцінками економістів, 44,4 % припадає на земельні ресурси, 28,3 % – на мінеральні, 13,1 % – водні, 9,5 % – рекреаційні, 4,2 % – лісові, 0,5 % – біологічні¹. Більш того, у світовому вимірі мінерально-сировинна база нашої країни достатньо велика. Зокрема, в Україні виявлено майже 20 тис. родовищ і проявів 117 видів корисних копалин, з яких 8290 родовищ і 1110 об'єктів обліку за 98 видами мінеральної сировини мають промислове значення й обліковуються в державному балансі запасів корисних копалин, 3349 родовищ розробляються².

Проте ресурсний потенціал у цілому – категорія динамічна і змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Враховуючи це, а також беручи до уваги сучасні тенденції, пріоритетним завданням державної політики має бути орієнтація на інноваційну модель економічного розвитку країни, бо конкурентоспроможність держави визначається не лише забезпеченістю природними ресурсами, а й ефективністю їх використання в економічному секторі, можливістю активного запровадження інноваційної політики і процесів. У той же час розвиток інноваційної діяльності є системним фактором підвищення не лише рівня конкурентоспроможності національної економіки, а й національної безпеки держави. Підтвердженням сказаного можна вважати те, що передові позиції за рівнем технологічного, сталого екологічного й соціально-економічного розвитку у світі займають держави, в яких створено розгалужену інноваційну інфраструктуру, що активно використовується для запровадження інновацій. Зокрема, науково-технологічний прогрес у країнах-членах ЄС став можливий завдяки такій інфраструктурі (зараз це дуже необхідно нашій державі).

¹ Руденко В. П., Руденко С. В. Оцінка міри своєрідності (унікальності) структури природно-ресурсного потенціалу природних регіонів України. URL: http://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2015_1_27-32.pdf (дата звернення: 19.10.2018).

² Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року: Закон України від 21.04.2011 № 3268-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/3268-17> (дата звернення: 19.04.2018).

У той же час «природно-ресурсний потенціал» як наукова категорія є об'єктом дослідження різних галузей знань (природничих, соціальних, економічних, юридичних та ін.). Так, поняття «природний потенціал», у тому числі й його зміст, вивчалось вітчизняними й зарубіжними фахівцями. Вкажемо, що дефініцію цього поняття один із перших сформулював М. А. Солнцев, який також започаткував низку наукових підходів до природних ландшафтів, охарактеризував особливості їх побудови, діагностичні ознаки тощо. Науковець природний потенціал трактував як скриті природні можливості, що мають місце в кожному ландшафті, але які не можуть бути реалізовані без сприяння людини¹. Однак існують й інші підходи до тлумачення цього поняття. Наприклад, В. В. Рюмін розглядав його як інтегральну єдність таких приватних потенціалів, як: біотична продуктивність (здатність геосистем виробляти біомасу), мінерально-сировинний, водний, забудівлі (наявність відповідних умов, проточних вод і ґрунтового зволоження, кліматичних умов для будівництва житла, комунікацій, виробничих корпусів та інших споруд), стійкість проти порушень, природна утилізація відходів (самоочищення), біотична регуляція (здатність зберігати генофонд і стійкість біоти), рекреаційний². До провідних категорій геоecології й природокористування природно-ресурсний потенціал зараховує В. В. Рудський³. Проте, на наше переконання, важливо те, що до його складу фахівці включають: земельні ресурси, запаси лісових і водних ресурсів, призначених для використання в господарських цілях, а також запаси мінерально-сировинних ресурсів. Це означає, що вчені скадовими вважають: а) природні ресурси (компоненти навколишнього природного середовища, що використовуються в матеріальному виробництві й у невиробничій діяльності); б) природні умови, тобто елементи навколишнього природного середовища, які безпосередньо не задіяні в суспільному виробництві. Додомо, що на відміну від природних умов природні

¹ Солнцев Н. А. О морфологии природного географического ландшафта. *Вопросы географии*. 1949. Вып. 16. С. 68.

² Рюмин В. В. Опыт оценки природного потенциала ландшафта. *География и природные ресурсы*. 1984. № 4. С. 125–131.

³ Рудский В. В. Ресурсоведение: учебное пособие. Смоленск: Издательство СГУ, 2008. 143 с.

ресурси беруть безпосередню участь у матеріальному виробництві й невиробничій діяльності. Спираючись на те, що державна екологічна політика, як було підкреслено раніше, є складовою національної політики, інтегрованим чинником соціально-економічного піднесення України, природні об'єкти в еколого-правовій науці розглядаються як невід'ємні компоненти навколишнього природного середовища, а природні ресурси утворюють частину природних об'єктів, які використовуються як джерела задоволення різних інтересів людини. Крім того, природні ресурси – це джерело споживання, задоволення економічних потреб. Тому, говорячи про охорону довкілля й раціональне використання природних ресурсів, під охороною розуміють певний природний об'єкт, а під використанням – природний ресурс, що й знайшло відображення в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно зі ст. 5 якого до об'єктів державної охорони і регулювання використання на території України належать: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси. За Законом особливій державній охороні підлягають території й об'єкти природно-заповідного фонду України та інші території й об'єкти, визначені відповідно до законодавства України а охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки – здоров'я і життя людей.

Для повноти висвітлення питання додамо, що термін «природно-ресурсний потенціал» частіш використовується в науках, об'єктом дослідження яких є території, їх розвиток як просторово-територіального базису для розміщення продуктивних сил, адміністративно-територіальна одиниця. У той же час він означає сукупність наявних природних умов і ресурсів, які впливають на економічну діяльність і використовуються чи можуть використовуватися у процесі виробництва матеріальних благ, у цьому випадку він трактується як економічна категорія¹.

¹ Національна економіка: навч. посіб. / [А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович] ; за ред. А. Ф. Мельника. Київ: Знання, 2012. 463 с.

Щоправда, в юриспруденції перевага надається терміну «територія». У земельному законодавстві його, наприклад, вживають: а) на позначення земель України, до яких належать усі території, у тому числі острови й землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії (ст. 18); б) задля поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва (розглядається як базовий принцип земельного законодавства); в) при визначенні межі району, села, селища, міста, району в місті як умовної замкненої лінії на поверхні землі, що відокремлює територію району, села, селища, міста, району в місті від інших територій¹.

В іншому акті, яким є Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 р. № 2807-IV, територія визначається як сукупність земельних ділянок, які використовуються для розміщення об'єктів благоустрою населених пунктів: парків, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, шляхів, площ, майданів, набережних, прибудинкових територій, пляжів, кладовищ, рекреаційних, оздоровчих, навчальних, спортивних, історико-культурних об'єктів, об'єктів промисловості, комунально-складських та інших об'єктів у межах населеного пункту². Відповідно до наказу Міністерства будівництва; архітектури та житлово-комунального господарства «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України» від 10.04.2006 р. № 105 території – це ділянки землі, на яких розміщена рослинність природного чи штучного походження (садово-паркові комплекси та об'єкти зеленого будівництва)³. Цей термін використовується й в інших нормативно-правових актах. Щоправда, залежно від виду правовідносин, що регулюються відповідним нормативно-правовим актом, він набуває різного забарвлення,

¹ Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 22.10.2018).

² Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 06.09.2005 р. № 2807-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2807-15> (дата звернення: 22.10.2018).

³ Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: наказу Міністерства будівництва; архітектури та житлово-комунального господарства від 10.04.2006 р. № 105. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06> (дата звернення: 22.10.2018).

проте спільним є визначення категорії «територія» через земельні ділянки.

Вивчення і розгляд природно-ресурсного потенціалу буде неповною, якщо не згадати, що нині в нашій державі створюється екоме-режа, тобто єдина територіальна система (ст. 3)¹, це робиться з метою покращення умов для формування й відновлення довкілля, збережен-ня ландшафтного й біологічного різноманіття, місць оселення й зростання цінних видів тваринного й рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій й об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середови-ща і відповідно до законів й міжнародних зобов'язань України під-лягають особливій охороні.

Окремо варто зупинитися (хоча в загальних фразах про це вже згадувалося) на поділі ресурсів. Зазначимо, що за походженням і при-родними властивостями загальноприйнято відрізняти: мінеральні ресурси (корисні копалини), земельні, водні, біологічні (зокрема лісо-ві), агрокліматичні (сонячне тепло, світло, опади), ресурси енергії природних процесів (енергія сонця, вітру, землі), а також рекреаційні (вони поєднують у собі різні види ресурсів). Виходячи з цього до джерел енергії належать енергетичні природні ресурси: а) відтворю-вальні джерела енергії, серед яких біопаливо, сонце, вітер, гідроенер-гетика, енергія приливів і відливів, геотермальна енергія тощо; б) не-відтворювальні мінеральні природні ресурси (вугілля, нафта, газ тощо).

Принагідно зауважити, що останнім часом саме енергетичні ре-сурси й енергетична незалежність – найобговорюваніші й найгострі-ші питання у світі. Це пов'язано з тим, що енергетична безпека є ключовою складовою національної, економічної й екологічної без-пеки кожної держави, а її забезпечення – пріоритетний вектор націо-нальної політики. Саме тому до окресленої проблеми прикута увага світової спільноти, а шляхам її вирішення присвячені міжнародні конференції, форуми. Отже, вбачається за доцільно розглянути пер-

¹ Про екологічну мережу України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1864-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1864-15> (дата звернення: 22.10.2018).

спективні напрями держаної екологічної та інноваційної політики, а також розвитку енергетики. Передусім вкажемо, що в Україні відсутні власні дешеві джерела енергії. Звісно, єдиним виходом з такої ситуації на сьогодні може бути розвиток нових енергетичних технологій, що базуються на значних запасах у нашій країні кам'яного й бурого вугілля, багатих органікою сланців («сланцевий газ»), торфу тощо, і нарощування обсягів використання нетрадиційних і альтернативних джерел енергії¹, тобто сонячної, вітрової, геотермальної, гідротермальної, аеротермальної енергії, енергії хвиль і припливів, гідроенергії, енергії біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів (відтворювальних), а також доменних і коксівних газів, метану, дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів (вторинні енергетичні ресурси)². Для цього, зрозуміло, потрібно реформувати енергетичну галузь, що можливо перш за все за рахунок інновацій. Однак це дуже складний і тривалий процес, який одночасно має відбуватися за декількома напрямами, серед яких: 1) підвищення енергоефективності, 2) формування конкурентних енергетичних ринків, 3) диверсифікація енергопостачання, 4) збільшення в енергетичному балансі частки альтернативних джерел енергії і видів палива. Правовою основою повинні стати Конституція України, закони України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у цій сфері.

Значимо, що з огляду на важливість питання розроблення державної політики у сфері енергетичної безпеки було і залишається в центрі уваги фахівців різних галузей, що цілком виправдано і зрозу-

¹ Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року: Закон України від 21.04.2011 № 3268-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/3268-17> (дата звернення: 22.10.2018).

² Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року: Закон України від 21.04.2011 № 3268-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/3268-17> (дата звернення: 22.10.2018).

міло, бо воно носить комплексний характер, а його вирішення потребує урахування багатьох чинників: економічних, екологічних, політичних та ін. Так, правники розглядають державну політику у сфері енергетичної безпеки як сукупність дій (процесів), заходів, систему органів державної влади, за допомогою яких забезпечується збереження і використання енергетичних ресурсів, досягнення прогресу в аспекті дотримання взаємоприйняттого балансу інтересів суспільства і держави¹.

Як уже наголошувалося, надання переваги відновлювальним джерелам енергії вважається одним із перспективних шляхів вирішення проблем використання енергетичних природних ресурсів й енергозабезпечення, що пояснюється: а) невичерпністю ресурсної бази; б) «екологічною чистотою»; в) видобуванням енергії з енергетично безпечних джерел, що, у свою чергу, стає можливим завдяки (г) розширенню інноваційних розвідок у сфері використання альтернативної енергетики. При цьому не варто забувати й про те, що інноваційна діяльність передбачає впровадження й комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок із метою виходу на ринок нових конкурентоздатних товарів й послуг в енергетичній галузі, а також те, що це спільна діяльність учасників ринку в єдиному інноваційному процесі.

Розглянувши ключові поняття, перейдемо до вивчення законодавчої бази. Так, ними згідно із Законом України «Про альтернативні види палива» від 14.01.2000 р. № 1391-XIV є тверде, рідке й газове паливо, яке вважається альтернативою відповідним традиційним видам палива і яке виробляється (видобувається) з нетрадиційних джерел і видів енергетичної сировини². У ст. 1 цього Закону наводяться визначення окремих понять:

«нетрадиційні джерела і види енергетичної сировини» – сировина рослинного походження, відходи, тверді горючі речовини, інші природні й штучні джерела й види енергетичної сировини, у тому числі

¹ Трофименко О. О., Войтко С. В. Функціонування, стратегічний розвиток і регулювання відновлювальної енергетики: монографія. Київ: Альфа Реклама, 2014. С. 44.

² Про альтернативні види палива: Закон України від 14.01.2000 р. № 1391-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1391-14> (дата звернення: 22.10.2018).

нафтові, газові, газоконденсатні і нафтогазоконденсатні вичерпні, не-промислового значення й техногенні родовища, важкі сорти нафти, природні бітуми, газонасичені води, газогідрати тощо, виробництво (видобуток) і переробка яких потребує застосування новітніх технологій і які не використовуються для виробництва (видобутку) традиційних видів палива;

«альтернативні джерела енергії» – відновлювальні джерела енергії, до яких належать сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна енергія, енергія хвиль і припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів; вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний і коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів.

Багато екологів-правників звертає увагу на те, що до альтернативних джерел енергії, разом із відновлювальними, зараховуються й вторинні, які не входять до сфери об'єктів еколого-правового регулювання, а саме: 1) вони не віднесені до єдиної екологічної системи (її складників) і не перебувають у взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем; 2) не мають ознаки природного походження; 3) не знаходяться в екологічному взаємозв'язку з природними об'єктами; 4) характеризуються неможливістю (або обмеженою можливістю) відновлення; 5) для них існує особливий правовий режим використання, який регламентується значною кількістю імперативних приписів, виконання яких є обов'язковим для суб'єктів цих відносин, тощо. Крім того, як відомо, природні ресурси за своєю юридичною природою з моменту їх вилучення з єдиної екосистеми перестають бути об'єктами екологічного права (природними ресурсами) і перетворюються на товар/сировину (це ази екологічного права), тому їх використання регулюється нормами цивільного, господарського та іншого законодавства, а отже, є підстави вести мову про трансформацію природних об'єктів у товар. Однак слід додати, що використання відновлювальних джерел енергії й вторинних енергетичних ресурсів пов'язане з екологічним ризиком. З огляду на це існують й певні особливості регулювання господарської діяльності у процесі їх

експлуатації (альтернативної енергетики), тобто альтернативні джерела енергії є об'єктами еколого-правового впливу.

До сказаного можемо додати, що разом з інформаційними й нанотехнологіями альтернативна енергетика нині у всьому світі є одним із базових напрямів розвитку технологій, стає важливою складовою нового постіндустріального технологічного укладу (що цілком зрозуміло і виправдано). Незважаючи на це, такий правовий і законодавчий інститут, як використання альтернативних джерел енергії, про що, до речі, вже йшлося, вважається новим і недостатньо вивченим для екологічного права. Більш того, він має міжгалузевий (комплексний) характер. Спираючись на вказане, мусимо зауважити, що, характеризуючи його, доречно вести мову саме про інститут екологічного, а не природно-ресурсного права. Пояснимо, із метою унормування цього питання й охорони нематеріалізованих енергетичних природних ресурсів (енергії сонця, вітру тощо), а також у зв'язку з необхідністю винаходити нові засоби правового впливу для раціональності і ефективності на особливу увагу заслуговує саме використання відтворювальних джерел енергії.

З огляду на це Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження «Про затвердження плану заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються Директиви 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС» від 03.09.2014 р. № 791-р¹. Згідно з положеннями цього акта інновація і стабільна конкурентоспроможна політика в галузі енергетики дозволяє досягти економічного зростання, хоча у більшості випадків виробництво енергії з відновлюваних джерел залежить від місцевих і регіональних малих чи середніх підприємств (МСП). Щоправда, Співтовариство і держава-члени для того, щоб досягти поставлених і закріплених цією Ди-

¹ Про затвердження плану заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються Директиви 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС: розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 р. № 791-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/791-2014-%D1%80#n8> (дата звернення: 22.10.2018).

рективою цілей, мають вкласти значні фінансові ресурси у проведення досліджень і розвиток технологій, пов'язаних із відновлюваною енергією. Зокрема обов'язок зробити цей напрямок пріоритетним покладено на Європейський інститут інновації та технології. У той же час держави-члени могли б заохотити місцеві й регіональні органи влади встановлювати цілі, які виходили б за межі національних, а також залучити їх до розробки національних планів дії у сфері відновлюваної енергії й підвищення поінформованості щодо переваг, які надає енергія, видобута з відновлюваних джерел.

У контексті сказаного і для кращого розуміння вважаємо за необхідне додати, що відповідно до Закону України «Про приєднання до Статуту Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA)» від 05.12.2017 р. № 2222-VIII поняття «відновлювана енергія» трактується так: всі види енергії, отримані з відновлюваних джерел екологічно раціональним способом та які, *inter alia*, охоплюють: 1) біоенергію; 2) геотермальну енергію; 3) гідроелектроенергію; 4) енергію океану, у тому числі, *inter alia*, енергію припливів і відливів, енергію хвиль і теплову енергію океану; 5) сонячну енергію, а також 6) енергію вітру (ст. III)¹. Участь України в IRENA сприятиме доступу нашої країни до пільгових кредитів й отриманню рекомендацій щодо удосконалення законодавства у галузі відновлюваної енергетики, віднайденню і введенню надсучасних технологій використання відновлюваної енергії. А це, по-перше, дозволить скоротити концентрацію парникових газів в атмосфері, стабілізувати кліматичну систему й, урешті-решт, забезпечить сталий, безпечний і м'який перехід до розвитку екологічно нешкідливих виробництв; по-друге, стимулюватиме стале економічне зростання; по-третє, дасть змогу провести децентралізацію доступу до енергії; по-четверте, зменшить ризик негативних наслідків для здоров'я, до яких може привести використання викопних видів палива та нераціональне використання традиційної біомаси тощо. Отже, приєднання до Статуту – це черговий крок до отримання чистої, безпечної енергії, завдяки цьому

¹ Про приєднання до Статуту Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_j02 (дата звернення: 22.10.2018).

вдасться зменшити залежність економіки України від імпорту традиційних енергоносіїв і підвищити ефективність споживання паливно-енергетичних ресурсів. Як бачимо, використання відновлювальних джерел енергії є об'єктивною необхідністю для України.

Відзначимо, що формування й подальший розвиток енергетичного сектору економіки регламентується розпорядженням Кабінету Міністрів України 18.08.2017 р. № 605-р., яким схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (далі – ЕСУ)¹, розроблену в контексті Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5. Так, Стратегія, зокрема, передбачає реформування енергетики й реалізацію програми енергоефективності в межах визначеного вектора подальшого розвитку. Крім того, ЕСУ враховує положення Паризької угоди² щодо життя консолідованих заходів із протидії процесу глобального потепління на Землі, зміни клімату. Примітно, що Україна відповідно до цих документів взяла на себе зобов'язання скороти викиди приблизно на 70 %. На окрему увагу заслуговує той факт, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 932-р схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.³ – перший національний стратегічний документ щодо боротьби зі зміною клімату, яким визначено підстави для розробки законодавчих актів, стратегій і планів заходів за різними напрямками державної політики у цій сфері. Однією з вимог Паризької угоди до країн-підписантів є розробка стратегії низьковуглецевого розвитку до 2050 р., яка передбачає поступову відмову від «вугле-

¹ Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (дата звернення: 22.1.2018).

² Паризька угода від 12.12.2015 р., ратифікована Законом України від 14.07.2016 р. № 1469-VIII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_161 (дата звернення: 22.10.2018).

³ Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 932-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249573705> (дата звернення: 22.10.2018).

цевого сценарію розвитку», скорочення споживання традиційних енергетичних ресурсів, використання відновлювальних джерел енергії, запровадження енергозощаджуючих технологій, що, на жаль, є проблематичним для нашої країни. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. імплементацію ЕСУ передбачено здійснити у три основних етапи: 1) реформування енергетичного сектору (до 2020 р.); 2) оптимізація та інноваційний розвиток енергетичної інфраструктури (до 2025 р.); 3) забезпечення сталого розвитку (до 2035 р.)¹.

Не виходить за межі вищевикладеного й питання визначення місця енергетичного права в правовій системі, що на теперішній час залишається дискусійним. Однак передусім варто з'ясувати, чи можна енергетичне право розглядати як комплексну галузь права. Дослідивши цю проблему, вважаємо, що воно ще не досягло рівня самостійної галузі права. З одного боку, енергетичне право як комплексна галузь об'єднує велике коло різноманітних й специфічних за змістом правовідносин, пов'язаних з енергетичною сферою, взаємодіє з екологічним, земельним, адміністративним, цивільним, господарським та іншими галузями права, що говорить на користь зарахування його до комплексних. Крім того, нормами вказаної галузі права мають регламентуватися правовий режим об'єктів і неоднорідних суспільних відносин, що виникають між суб'єктами, наприклад, екологічного права – *із приводу забезпечення екологічної безпеки, приналежності, використання, відтворення (відновлення) природних об'єктів і комплексів, охорони, а в певних випадках захисту людини, навколишнього природного середовища від шкідливого впливу з метою попередження, запобігання, усунення його негативних наслідків і задоволення екологічних та інших інтересів (що саме стосується енергетичних природних ресурсів)*; цивільного права – суспільні відносини, які стосуються енергетичних ресурсів у вигляді товару, адміністративно-го – суспільні відносини в галузі енергетики. З іншого – подальший

¹ Енергетична Стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (дата звернення: 22.10.2018).

розвиток науково-теоретичних знань, розгалуження й модернізація законодавчої бази у сфері енергетики постійно впливатимуть на формування, зміст і структуру енергетичного права як самостійної галузі, а отже, й на його місце в системі національного права.

Більш того, кожен регіон як цілісна, відносно самостійна територіально-господарська система у процесі децентралізації у змозі концентрувати на своїй території певний комплекс ресурсів – економічну базу перетворень, від характеру, структури й ступеня використання яких залежить його подальший соціально-економічний розвиток. До цього варто додати, що урядом України розпочато передачу земель у комунальну власність об'єднаних територіальних громад, що за прогнозами Кабінету Міністрів України має завершитися до кінця 2018 р. Станом на березень 2018 р. в Україні працюють близько 700 об'єднань територіальних громад (далі – ОТГ)¹. У стратегіях регіонального розвитку одним із найважливіших напрямів є раціональне й ефективне використання природно-ресурсного потенціалу, формування й забезпечення енергетичного сектору економіки. Звісно, за таких умов бізнес, влада і наука змушені будуть об'єднатися і разом створювати якісно новий продукт, цінність, певною мірою галузь, а отже, доцільно ввести в ужиток, точніше до понятійно-категоріального апарату науки екологічного, інноваційного й господарського права, термін «кластер» щодо позначення «категорії регіональний природно-ресурсний потенціал». Зауважимо, що окремі науковці вже впроваджують кластери в економіку і юриспруденцію спільно з методами оцінки стану природних і антропогенних об'єктів, а також розробляють інструменти й інституційні складові підтримки кластерних форм інтеграції, що дозволяє окреслити напрями подальшого найбільш ефективного соціально-економічного розвитку регіонів.

Отже, основним завдання сьогодні залишається забезпечення нормативно-правового регулювання ресурсозбереження, а саме: обліку й контролю використання природних ресурсів, впровадження ресурсозберігаючої техніки та технологій, використання вторинної сиро-

¹ Передача земель у власність ОТГ має завершитися до кінця 2018 року. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/8179> (дата доступу: 16.04.2018).

вини, відновлення родючості землі й ґрунтів, рекультивації й меліорації земель, вдосконалення правового режиму використання, відтворення й охорони лісів, підвищення їх продуктивності; зменшення шкідливого впливу й попередження забруднення вод і атмосферного повітря.

Новаціями в частині доходів місцевих бюджетів слід визнати те, що вони отримують 5% рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу і газового конденсату (Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату» № 1793 від 20.12.2016 р.). Відповідні положення містяться у ст. 64, 66 та 69 Бюджетного кодексу. Зарахування рентної плати до місцевих бюджетів здійснюватиметься у таких розмірах: 3% – до бюджетів міст обласного значення, об'єднаних територіальних громад; 2% – до обласних бюджетів; 2% – до районного бюджету; 1% – до сільських, селищних, міських міст районного значення бюджетів¹.

Додамо, що нині треба брати до уваги й той факт, що з підписанням Угоди про співробітництво у сфері науки й технологій між Україною і Європейським Співтовариством наша держава зможе швидше досягти мети – поступового наближення України до політики і права ЄС у цій сфері, а також долучитися до європейського дослідницького простору, що теж передбачено Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом і Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами – з другої. Крім того, Україна має вагомні конкурентні переваги геостратегічного положення й природно-ресурсного потенціалу, що важливо для просування економічних інтересів України в ЄС. Щоправда, передусім бажано модернізувати енергетичну інфраструктуру як визначного фактору, показника якості життя, залучивши, зокрема, й об'єкти нетрадиційної енергетики, оптимізувати природно-ресурсний потенціал, насамперед енергетичний, а також рекреаційний, туристичний і біоресурсний,

¹ Державний бюджет 2018 року та децентралізація: експертний аналіз. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/7960> (дата звернення: 16.04.2018).

переорієнтувати відповідні сектори економіки на екологічно спрямоване та економічно більш вигідне в стратегічній перспективі господарювання. Зрозуміло, що для цього треба й надалі продовжувати проводити узгоджену кодифікацію інноваційного, екологічного, енергетичного законодавства з метою вдосконалення й оптимізації законодавчого регулювання відповідних правовідносин.

Зупинимося ще на одному моменті. Завдяки природно-кліматичним умовам і природно-ресурсним властивостям Україна характеризується високою природною родючістю земель, а отже, має потенційні можливості щодо збільшення валового виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції. Проте аналіз вітчизняного стану економіки в аграрному секторі дає підстави стверджувати, що існує об'єктивна необхідність переходу на інноваційні методи господарювання із широким використанням новітніх засобів ведення сільськогосподарських робіт, тваринництва й рослинництва за умови збереження природно-ресурсного потенціалу¹. Економіка агробізнесу має бути побудована з урахуванням принципів пріоритетності збереження природних ресурсів, розширення сфер використання альтернативних джерел енергії, збереження і відновлення родючості ґрунтів і запровадження інноваційних технологій у виробничі процеси. Для цього мають бути розроблені стратегії природно-ресурсного забезпечення інноваційно орієнтованого розвитку аграрного сектору економіки. Як наголошують науковці, під час використання природно-ресурсного потенціалу слід враховувати не лише соціальні інтереси суспільства, а й екологічні, зважати на потреби зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище й мінімізацію екологічних ризиків на основі використання інноваційних технологій у сільськогосподарському виробництві й дієвої системи юридичної відповідальності за екологічні порушення².

¹ Погрішук Б., Погрішук Г. Природно-ресурсне забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку аграрного сектора економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. № 4. С. 15.

² Погрішук Б., Погрішук Г. Природно-ресурсне забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку аграрного сектора економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. № 4. С. 7.

Маємо відзначити, що в нашій державі, наприклад, для ведення мисливського й лісового господарства створено всі необхідні об'єктивні передумови, а саме: географічне положення, кліматичні й природні ландшафти, біологічне різноманіття тощо. Проте маємо констатувати, що зменшення біологічного різноманіття мисливських тварин, занепад мисливської галузі в цілому, а також визнання незадовільним стану мисливських угідь як природного комплексу стали наслідками неефективного впорядкування мисливських угідь, нерезультативного господарювання користувачів мисливських господарств, відсутності належним чином організованої державної служби контролю за охороною державного мисливського фонду і державної підтримки програм дичерозведення й охорони мисливських угідь.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на схвалений Кабінетом Міністрів України проект «Стратегії сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року». У ньому, зокрема, вказано, що кількість користувачів мисливських угідь за останні роки значно збільшилася. Так, згідно із статистичними даними веденням мисливського господарства на площі 38341 тис. га у 2017 р. займаються 1113 користувачів. У мисливському господарстві задіяно 6,3 тис. осіб, з яких 0,5 тис. мисливствознавців і 4,7 тис. штатних егерів. Крім того, у нашій державі зареєстровано 783 тис. мисливців, із них щорічно бере участь у полюванні 300–350 тис. осіб. Загальні витрати на ведення мисливського господарства в Україні майже вдвічі перевищують надходження від діяльності мисливського господарства. Примітно, що у середньому по Україні показник витрат на охорону й відтворення мисливських тварин становить 3028 грн на 1 тис. га мисливських угідь, а по користувачах він коливається від 1380 (Українське товариство мисливців та рибалок) до 7090 грн (інші користувачі)¹.

Крім зазначеного, неоліками, які слід подолати, варто визнати неефективний економіко-правовий механізм експорту природних ресурсів, відсутність дієвих довгострокових екологічних проєктів

¹ Проєкт «Стратегії сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року». URL: <https://drive.google.com/file/d/0B9CGEXC5v0a9MWZNBWZfy3BsdTg/view>

щодо охорони довкілля через інфляцію, нестабільність економіки тощо, нерозвиненість об'єктів природоохоронної інфраструктури, недосконалість владної вертикалі екологічного управління та ін. Доцільним, на наше переконання, є й розширення ринку екологічних товарів і послуг, впровадження нових методів і технологій при поводженні з відходами і пестицидами тощо.

Підсумовуючи, вкажемо, що проблеми використання, охорони, екологічної безпеки природно-ресурсного потенціалу мають соціальний, інституціональний, фінансовий, виробничо-технічний, екологічний й правовий характер. У подальшому необхідно чітко визначитися з основними напрямками державної екологічної та інноваційної політики, забезпечивши підтримку їх функціонального зв'язку у сфері використання, відтворення, охорони, екологічної безпеки природних ресурсів.

Доведено, що державна екологічна політика: а) категорія «динамічна», пов'язана з інноваційним розвитком; б) спрямована на задоволення публічних і приватних інтересів; в) функціонально пов'язана з іншими пріоритетними напрямками державної екологічної політики; г) їй властива множинність видів суб'єктно-об'єктного складу; д) базується на конкурентних засадах використання природно-ресурсного потенціалу; е) вимагає вжиття ефективних економіко-правових заходів використання природно-ресурсного потенціалу; є) носить довготривалий характер; ж) передбачає як модернізацію системи заходів охорони і відтворення природних ресурсів, так і (з) вдосконалення правової системи забезпечення екологічної політики; а також має бути (и) скерована на досягнення міжнародних стандартів якості довкілля та ін.

Крім того, нагальною потребою і засобом забезпечення сталого розвитку держави є подальша кодифікація як екологічного, так і інноваційного законодавства України, однак при цьому треба спиратися на відповідні галузеві правові доктрини, враховувати пріоритетні завдання сучасної національної економіки.

Не менш важливо вдосконалити приписи Закону України «Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» з урахуванням викликів сьогодення, при

цьому значну увагу варто приділити розробленню правового механізму впровадження оцінки впливу на довкілля. Зазначимо, що Міністром екології та природних ресурсів України запропоновано проект нової екологічної стратегії для України до 2030 р. Вважаємо, що основою Національної екологічної стратегії до 2030 р. повинна стати орієнтація на оцінку впливу на довкілля, розроблена, спираючись на досвід Європейського Співтовариства. Крім того, процедура її проведення має бути дієвою і сприяти дотриманню екологізбалансованого й екосистемного підходу до використання й охорони природних об'єктів і комплексів, розумного балансу екологічних публічних і приватних інтересів у процесі прийняття рішень щодо провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля. Отже, наша держава зараз має переглянути доктринальні підходи й стратегічні цілі національної політики з урахуванням екологічних інтересів майбутніх поколінь. Зміцнення економічного потенціалу України можливе лише тоді, коли будуть виконуватися завдання і відбуватиметься рух у напрямках, визнаних пріоритетними національною інноваційною й екологічною політикою.

3.2. Правове регулювання лісових правовідносин в інноваційному суспільстві

У науковій літературі лісовими правовідносинами визначають правовідносини, що виникають з приводу володіння, користування та розпорядження лісами, забезпечення охорони, відтворення та використання лісових ресурсів¹.

На сьогоднішній день спостерігається системна криза у розвитку лісової галузі, а недостатність фінансування зазначеної сфери, відсутність або слабка модернізація техніко-технологічної бази промислового виробництва погіршує і без того проблемне становище галузі.

¹ Савчук О. О. Процедурні правовідносини у лісовому законодавстві України : монографія / заг. ред. проф. А. П. Гетьман. Харків : Фінарт, 2016. 242 с.